

УДК 904:355.421.1(477.83) "08/09"

**ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНІЇ ЗАХИСТУ
№ 4 (ВАЛУ № 5) ПЛІСНЕСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ
У 2012 р.**

М. А. Филипчук, А. М. Филипчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, e-mail: archeofilip@ukr.net*

Висвітлено основні результати дослідження лінії захисту № 4 (валу № 5) Пліснеського археологічного комплексу у 2012 р. Охарактеризовано виявлені деструкції оборонних споруд, час їхнього функціонування та динаміку розвитку. Зокрема, висловлено твердження, що даний фортифікаційний рубіж функціонував виключно протягом слов'янського періоду розвитку Пліснеська. Простіші оборонні конструкції (приблизно кінця IX – першої половини – середини X ст.) були удосконалені складними спорудами середини – другої половини X ст. Параметри та хронологія досліджених деструкцій виявилися схожими до відкритих під час вивчення захисного рубежу протягом 2007–2009 рр. Лінія захисту № 4 (вал № 5) не функціонувала протягом давньоруського періоду розвитку Пліснеська.

Ключові слова: Пліснеський археологічний комплекс, Пліснеськ, оборонні споруди, лінія захисту № 4, вал № 5, слов'янський період.

Особливе місце у системі оборони слов'янського Пліснеська займає один з найбільш потужних його оборонних рубежів – вал № 5 (лінія захисту № 4). Він відгороджує значну частину верхнього плато городища (приблизною площею 60 га), на якій у слов'янський період функціонували важливі осередки політичного і духовного життя місцевих поселенців. Протягом 2007–2009 рр. на відтинку цієї лінії захисту, що знаходиться ближче до ймовірного в'їзду, проводилися масштабні розкопки [1. С. 17–22; 2. С. 5–13; 3. С. 5–16]. В результаті досліджень вдалося з'ясувати конструкції, час функціонування та динаміку розвитку досліджуваної частини валу, а також висловити попередні судження про його місце у системі оборони слов'янського полісу. Особливу увагу тоді привернули саме деструкції захисного рубежу, що відносилися до другого періоду функціонування валу, аналогів яким, наразі важко відшукати. Нові матеріали не лише пролили світло на низку актуальних питань, пов'язаних з вивченням Пліснеського городища, але й поставили чимало нових завдань перед дослідниками. Одним з таких було вирішення питання про те, чи могли виявлені у 2007–2009 рр. споруди, застосовуватися по всій довжині лінії захисту, зокрема у відтинках, де оборонний рубіж завершувався (в т.ч. там, де він заходив у західний край верхнього плато городища). Спостереження над сучасним дном давнього рову цієї частини лінії захисту ще більше посилювало інтерес до вирішення вказаного питання. Адже рів західної частини рубежу, який знаходився ближче до краю плато, набував дещо плоского характеру і поступово, “сходінками” (своєрідними терасоподібними площадками), заходив в розташований нижче яр. Ця картина певною мірою відрізнялася від тієї, яка була отри-

мана під час досліджень напільної сторони валу та рову у 2009 р.

Для з'ясування цих питань, паралельно до гребеня насипу лінії захисту у вказаному місці було закладено розкоп I (рис. 1, 2). Головна мета пошукових робіт полягала у з'ясуванні конструктивних особливостей та визначенні часу й можливих етапів функціонування укріплення*. Одна частина розкопу (2×12 м) спрямовувалася з сучасної вершини насипу в сторону рову (додатково, у нижніх квадратах було здійснено прирізку із заходу – 2 м²), а друга (5×4 м з прирізкою 1,75 м²) – від гребеня валу у напрямку до його підніжжя (контрольний профіль між обома ділянками розкопу складав 0,3 м). Загальна площа розкопу сягала 52 м². Нумерація квадратів проходила з півдня на північ, тобто від вершини насипу до дна рову.

Після зняття лісової підстилки проводилися систематичні зачищення досліджуваної площі. Фіксація культурних нашарувань та залишків синхронних і асинхронних об'єктів велися стосовно рівня сучасної, а по можливості й тогочасної поверхонь та абсолютного рівня, котрий прокладений через найвищу відмітку на вершині валу. Відбір рухомого матеріалу здійснювався як із заповнення об'єктів, так і безпосередньо "in situ" (з долівок споруд). При цьому, лише матеріали, здобуті в останній спосіб залучалися для датування виявлених споруд. Культурні нашарування в цьому місці городища були представлені: темними, темно-сірими, сірими, світло-сірими суглинками, світло-сірими опідзоленими суглинками, перехідним горизонтом, жовтими та оранжевими лесами, глеями, вапняковою породою, та іншими перевідкладеними нашаруваннями із цих ґрунтів.

Окремо слід наголосити на тому, що досліджувана ділянка виявилася залісною: поряд із чагарниками, молодими грабовими і буковими деревами тут проростали також старі буки та граби. Такий стан справ, принаймні до останнього часу, унеможлилював руйнування цієї місцини земляними (орними) роботами. Однак, чи досліджувана ділянка була залісною раніше (до 1965 р. – коли пам'ятка була виведена з земельного обігу), однозначно говорити не можна. Наявність тут, у верхніх горизонтах, кераміки виключно X ст. (рідше IX ст.) та відсутність поблизу цього місця матеріалів давньоруського часу XII–XIII ст., здебільшого у кротовинах, схиляє нас до думки, що принаймні гребінь валу та внутрішня частина захисного рубежу виявилися максимально законсервованими після їхньої руйнації, спричиненої походом Володимира Святославовича на Велику Хорватію у 992 р. (993 р.).

Об'єкт № 1 віднайдено у кв. 2Б–2В, на глибині 0,05–0,40 м від рівня сучасної поверхні. Він представлений залишками кам'яного мощення. Каміння мало середні та великі розміри (рис. 3, 5, 6). Свого часу майже аналогічну

* У польових дослідженнях активну участь брали А. Филипчук (керівник розкопу), Б. Завітій, Б. Мартинів, Я. Брик та Н. Рибчинський. Камеральне опрацювання матеріалу проводилося за участю А. Филипчука та Г. Соловій. Написання частини наукового звіту здійснено М. Филипчуком та А. Филипчуком.

картину ми спостерігали на ділянці схилу цієї ж лінії захисту, досліджуваної 2009 р. Матеріал, віднайдений на кам'яній площадці, виявився нечисельним – всього один фрагмент боковини кружального горщика. Текстура керамічного тіста – супіскова, із домішками середнього та великого піску. Випал – редукований. Попередньо, його можна віднести до кінця Х ст. Згідно ж стратиграфічних спостережень, об'єкт № 1 конструктивно пов'язаний із об'єктом № 1а. Разом вони склали синхронний оборонний комплекс.

Об'єкт № 1а знаходився у кв. 1–3А–А', 1Б' (див. рис. 6, 7). Він представлений штучним нарощенням земляного насипу та розвалами двох невеликих кам'яних площадок підпрямокутних форм (1,20×0,95 м та 1,60×0,85 м відповідно), які розташовувалися на гребені валу. Їхні верхні контури простежувалися з глибини 0–0,4 м від рівня сучасної поверхні. Площадки виявилися спорудженими із дрібного та середнього каміння й залягали на земляному насипі. Поверх мощення та між камінням, на глибині 0,25–0,40 м віднайдено фрагменти вінець та боковин кружальних кухонних горщиків. Текстура їхнього тіста супіскова, присутні домішки дрібного піску. Випал посуду слабо- та добре редукований. Подібну кераміку треба віднести до кінця Х ст. Окрім неї, тут також було відшукано фрагмент придонної частини кружального горщика з майже аналогічною текстурою керамічного тіста, проте дуже слабкими слідами редукації, що вказує на час його побутування приблизно в середині Х ст.

Контури наступної частини досліджуваного об'єкту (штучного нарощення землі) простежувалися з глибини 0,25–0,35 м від рівня сучасної поверхні. Нижня межа цих деструкцій чітко не встановлена: в одних місцях (кв. 1А') заповнення об'єкта № 1а переходило у заповнення об'єкта № 1б вже з глибини 0,7 м, у інших (кв. 1А) – лише з глибини 1,2 м. Подібна ситуація спостерігалася й у східній частині розкопу із умовним відмежуванням заповнень об'єкта № 1а та об'єкта № 1в. “Заповнення” об'єктів № 1б та № 1в є абсолютно ідентичними не лише за характером ґрунтів, але й за їхньою послідовністю. Це, своєю чергою, не може говорити про звичайний акт засипання об'єкта після припинення його функціонування; мова тут, швидше за все, йде про технологію будівництва так званих “підпірних” стін в даному місці лінії захисту (див. рис. 7, 8).

Спостереження над напільною стороною валу та ровом, дозволяють прояснити ситуацію із заповненням об'єкта № 1а, зрештою, як і об'єктів № 1б та № 1в. Так, у кв. 2Г стратиграфічна колонка ґрунтів виявилася наступною: нижче гумусово-аккумулятивного горизонту та шару темних гумусних суглинків у почерговості залягали світло-сірі опідзоли, перехідний горизонт та лесова порода. Спостереження над кв. 2Д–Е, вказують, що лес (в даному випадку вірніше лесоподібний суглинок), по мірі своєї глибини, темнішав, набував забарвлення, близького до оранжевого та переходив у вапнякову породу. Окрім цих нашаровувань, у кв. 2Д–Є були присутні й інші прошарки, зокрема горизонт світліших, порівняно з другим шаром у кв. 2Г, суглинків. Описана ситуація дозволяє скласти уявлення про те, з якого місця розпочинався рів, що примикав до оборонного комплексу (об'єктів № 1 та № 1а), а також відповісти на інші не менш важливі питання.

Як виявилось, через те, що лесова порода була в недостатній кількості на місці викопування рову захисної лінії (ранішої за вказаний вище комплекс), а також через прагнення розширити й поглибити цей рів до параметрів, набутих протягом останнього періоду його функціонування, основна частина заповнення об'єктів № 1а, № 1б, № 1в складалася із землі, вийнятої із дна колишнього рову. Саме тому тут споглядалося чергування темніших та світліших гумусних суглинкових прошарків із вкрапленнями вапнякової породи. В процесі формування штучного насипу не останню роль відіграли ґрунти із валу ранішого часу. Все це спричинилося до того, що у заповнення об'єкта № 1а, як і об'єктів № 1б та № 1в, потрапили різночасові, нерідко перемішані матеріали. Проте, тут спостерігалися й певні закономірності: як правило, у верхніх нашаруваннях штучного насипу об'єкта № 1а переважала кераміка другої половини – кінця Х ст. Текстура керамічного тіста таких виробів суглинкова, із домішками дрібного та середнього, інколи великого піску. Випал редукований. Вінця кружальних посудин манжетоподібні. Ближче до верху, приблизно на рівні із кам'яними площадками, переважали керамічні рештки кружальних посудин останньої чверті та кінця Х ст.

Матеріали із нижніх горизонтів заповнення об'єкта № 1а та заповнень об'єктів № 1б й № 1в також виявилися перемішаними. Проте і тут спостерігалися певні закономірності: ближче до основи об'єктів № 1в та № 1б домінували рештки керамічних посудин першої половини Х ст. Текстура керамічного тіста була примітивнішою, випал слабшим, інколи зовсім нередукованим. Стосовно верхніх частин посудин, то траплялися й косо зрізані вінця та ледь сформований манжет. Інколи зустрічалися й фрагменти посуду зламу ІХ/Х ст. Поряд з цим, слід вказати, що на різних глибинах у вказаних заповненнях було відшукано й іншу групу посудин. Текстура їхнього керамічного тіста суглинкова. Присутні домішки дрібного піску, подекуди жорстви та шамоту. Випал вогнищевий; редукція відсутня. Такі рештки керамічних виробів притаманні для висоцької культури. Потрапили сюди, вони звісно ж випадково.

Базуючись на стратиграфічних та планіграфічних спостереженнях, слід вказати, що *об'єкт № 1а та об'єкт № 1* складали *синхронний оборонний комплекс*.

Об'єкт № 1б віднайдено у кв. 1А–Б', 2А–А', починаючи з глибини 1,2–1,4 м від рівня сучасної поверхні (див. рис. 7). Від нього збереглися сліди верхньої частини дерев'яної обшивки у північній її частині (на межі з насипом валу: довжиною 1,8 м), ще одна дерев'яна плаха (довжиною 0,5 м) у східній частині споруди, котра відмежовувала її від об'єкта № 1г, а також сама “долівка” споруди (на глибині 1,50–2,11 м). Як ми вже зазначали раніше, у заповненні об'єкта № 1б зустрічалися різночасові матеріали, проте, не пізніші кінця Х ст. Зокрема, на глибині 0,9 м (кв. 1А') було віднайдено залізне стремено, а дещо нижче (на глибині 1,2 та 1,7 м) – мергелеві пряслиця. У зв'язку з цим, на увагу заслуговують матеріали, відшукані в межах підоснови об'єкта № 1б, насамперед фрагменти керамічного посуду та фрагмент втулки сулиці. Окрім того, у кв. 1А, на глибині 1,88 м від рівня сучасної поверхні виявлено фрагмент боковини кружального горщика із супісковою текстурою тіста та домішками дрібного й середнього піску. Випал кераміки добрий, редукований. Зовнішня

стінка фрагмента прикрашена рифленим лінійним орнаментом. Наведені дані дають підстави датувати його близько середини X ст. Цим же часом, скоріш за все, слід датувати й спорудження досліджуваної конструкції.

Загалом, об'єкт № 1б попередньо можна віднести до залишків “підпірної” стіни. У його “заповненні” віднайдено різночасовий, а в підоснові – одночасовий матеріал. Мікростратиграфічні спостереження свідчать, що цей об'єкт має оборонне призначення і функціонував впродовж середини – другої половини X ст. Жодних матеріалів давньоруського часу тут віднайдено не було.

Подібним до об'єкта № 1б був **об'єкт № 1в**. У розкопі вдалося дослідити західну його частину. Залишки споруди виявлено у кв. 3А–А'. Вони простежувалися вже з глибини 0,65 м від рівня сучасної поверхні (див. рис. 7, 8). Доволі добре збереглися північна (на межі із серцевиною валу: довжиною 2 м та частина північно-західної обшивки (на межі зі східною стороною об'єкта № 1г) об'єкта. Надзвичайно цікавим є той факт, що одна частина обшивок об'єктів № 1б та № 1в виявилася струхлявілою, а інша (плаха в об'єкті № 1в, довжиною 2,3 м) – горілою. Підоснова об'єкта № 1в, яка як і у об'єкті № 1б виділялася спресованим прошарком сірих суглинків і залягала на глибині 1,46–2,05 м від рівня сучасної поверхні (тобто лише на 0,7–0,8 м нижче від рівня верхньої плахи з північної сторони об'єкта). Вона виявилася деякою мірою “прогнutoю” по центрі досліджуваної площі.

В цілому, “заповнення” об'єкта № 1в було аналогічним до “заповнення” об'єкта № 1б. В ньому, як ми вже вище вказували, траплялися різночасові керамічні матеріали, загалом, не пізніші X ст. У верхніх його шарах переважали рештки керамічних посудин другої половини – кінця X ст., нижче – першої половини X ст. Текстура керамічного тіста віднайдених фрагментів супіскова, рідше легкосуглинкова із домішками дрібного та середнього піску. Випал коливається від слабкої до доброї редуції. Зустрічалися також фрагменти керамічних горщиків зламу IX/X ст. Текстура їхнього тіста супіскова, з домішками дрібного, середнього (інколи й великого) піску, рідше суглинкова – з домішками великого піску та жорстви. Випал нередукований, або слабо редукований. Вінця таких посудин косо зрізані.

На окрему увагу заслуговують наступні знахідки. Поблизу другої (нижньої) дерев'яної плахи з обшивки об'єкта № 1в, у кв. 3А, на глибині 1,4 м від рівня сучасної поверхні віднайдено фрагмент боковини кружального горщика першої половини X ст. із супісковою текстурою тіста та домішками середнього піску. Випал редукований. В цьому ж квадраті, на глибині 1,75–1,90 м (ближче до підоснови), розкопано рештки вінець, боковин та придонної частини кружального горщика з легкосуглинковою текстурою тіста. Вінця посудин були косо зрізаними. Тут же знаходилися фрагменти двох вінець (косо зрізаного та манжетоподібного) із супісковою текстурою тіста. Подібна кераміка притаманна для першої половини X ст. На глибині 1,2 м, у кв. 3А', віднайдено лезо ножа. Загалом, по всьому “заповненні” досліджуваного об'єкта трапилися також численні кістки тварин й залізний шлак.

Таким чином, об'єкт № 1б, так само як і об'єкт № 1а, попередньо можна віднести до залишків “підірної” стіни. На її викінченні, в межах гребеня валу, була збудована оборонна вежа (об'єкт № 1а). У “заповненні” об'єкта № 1б виявлено різночасові, а в підоснові – одночасові знахідки. Мікростратиграфічні дані та рухомий матеріал, дають підстави віднести час його функціонування до середини – другої половини Х ст. Як і у випадку із об'єктом № 1а, жодних матеріалів давньоруського часу тут не віднайдено.

Об'єкт № 1г знаходився у кв. 2А–А'. Верхні його контури починали простежуватися з глибини 0,65 м від рівня сучасної поверхні (див. рис. 7, 8). Він займав простір між об'єктами № 1а та № 1в. З трьох сторін (північної, східної і західної) виявлено рештки струхлявілих плах. Вони відповідно відмежовували цей об'єкт від: гребеня валу, об'єкт № 1в та об'єкт № 1б. Ширина досліджуваної споруди, тобто відстань між східною західною сторонами, становила 1,1 м.

Верхній шар заповнення об'єкта був представлений перевідкладеними сірими суглинками. Тут, у кв. 2А' на глибині 0,78 м від рівня сучасної поверхні вдалося віднайти рештки тваринних кісток та керамічних посудин двох груп. Першу групу склали фрагменти вінець і боковин кружальних горщиків, які характеризувалися супісковою текстурою тіста, домішками середнього і дрібного піску. У зламі кераміки спостерігалися сліди слабкої редукції. Такі матеріали віднесено до першої половини Х ст. Друга група посудин представлена фрагментами верхніх частин кружального горщика. Текстура керамічного тіста супіскова із домішками середнього піску. Фрагмент прикрашений хвилястим рифленим орнаментом і датується ІХ/Х ст. На особливу увагу заслуговують фрагменти боковин кружальних горщиків, які віднайдено поблизу дерев'яної плахи у кв. 2А на глибині 1,1 м від рівня сучасної поверхні. Текстура керамічного тіста цього посуду супіскова; присутні домішки дрібного і середнього піску. За аналогією їх можна віднести до першої половини – середини Х ст.

Варто зацентувати увагу на наступній конструктивній деталі споруди: у південно-західній частині об'єкта, в кв. 2А' на глибині 0,4–0,7 м виступало скупчення каміння середніх розмірів, багато з яких були поставлені на ребро з зовнішньої (від тлілої плахи) сторони.

Базуючись на конструктивних особливостях, параметрах, характеру заповнення та рухомому матеріалу, об'єкт № 1г слід інтерпретувати як залишки бойової камери, подібної до тих, які були відкриті нами в межах цієї ж лінії захисту впродовж 2007–2009 рр. Коротко підсумовуючи все вище викладене, можна стверджувати, що *об'єкти № 1, № 1а, № 1б, № 1в та № 1г склали синхронний комплекс оборонних споруд середини – другої половини Х ст.*

Об'єкт № 1д – залишки земляного насипу валу виявлено в кв. 1А на глибині 2,10–2,35 м від рівня сучасної поверхні (див. рис. 6, 7 8). Він представлений лінзоподібним прошарком перевідкладених суглинків, який залягав над світло-сірими опідзолами. Згідно стратиграфічних спостережень, дана споруда раніша за об'єкти № 1, № 1а, № 1б, № 1в, № 1г.

Об'єкт № 2 відкрито у кв. 1–2Е–Є, на дні рову оборонного рубежу (див. рис. 3, 4). В кв. 1Е–Є він представлений кам'яною кладкою із великого,

середнього та малого каміння, що залягали на глибині 0,2–0,3 м від рівня сучасної поверхні. Об'єкт споруджено перпендикулярно до гребеня валу; обома своїми (північним і південним) краями він заходив у стінки розкопу. Середня ширина кам'яної кладки становить 1 м. Надзвичайно цікавим виявився той факт, що у напрямку до західної сторони, у бік рову від цієї споруди, надалі спостерігався розмитий яр. Іншими словами, об'єкт виконував функцію укріплення даної ділянки рову. Матеріал, віднайдений на кладці та поблизу неї, на глибині 0,25–0,30 м від рівня сучасної поверхні представлений уламками глиняної вимазки, фрагментами боковин та вінець кружальних горщиків. Текстура керамічного тіста останніх супіскова, із домішками дрібного та середнього, рідше великого піску. Випал добрий, редукований. Такі рештки посуду відносяться до останньої чверті – кінця X ст. Проте, як виявилось згодом, дана споруда не мала жодного відношення до оборонних конструкцій слов'янського періоду. Стратиграфічні та планіграфічні спостереження засвідчили, що починаючи з глибини 0,5–0,8 м від рівня сучасної поверхні тут залягали прошарки перевідкладених чорних суглинків, нижче котрих знаходилися аналогічні ґрунти, насичені вкрапленнями вапняку (східна стінка розкопу). В західній стінці розкопу також простежено перевідкладені лесові суглинки із домішками вапнякової породи. Ці нашарування слугували своєрідною підсипкою, котра з одного боку нівелювала лінзоподібний характер рову, а з другого боку слугувала штучним нарощенням ґрунту для укріплення даної частини рову, а також для будівництва кам'яної площадки. У кв. 2Е, на глибині 1,15–1,20 м від рівня сучасної поверхні віднайдено рештки кісток тварин та фрагменти керамічного посуду двох груп. Перша група представлена фрагментами боковин та вінець кружальних посудин. Текстура керамічного тіста супіскова, із домішками дрібного і середнього піску. Випал добрий, редукований. Загалом, дата цих фрагментів вкладається у рамки X ст. Друга група виробів складалася із фрагментів боковин тонкостінних кружальних горщиків. Текстура тіста суглинкова, із домішками дрібного піску. Зовнішня поверхня таких фрагментів виявилася підлощеною. Вони віднесені до XVII ст. Цим же часом продатовано й спорудження самого об'єкту. Матеріали слов'янського часу опинилися тут випадково, внаслідок діяння монахів місцевого монастиря під час проведення протизсувних робіт у вказаний період.

Об'єкт № 3 відкрито у кв. 2–3А–А' (див. рис. 8). Його верхні контури ледь простежувалися на тлі сірих опідзолених суглинків починаючи з глибини 2,2–2,3 м (східна частина розкопу – кв. 3А) та 2,0–2,1 м (західна частина розкопу – кв. 2А) від рівня сучасної поверхні. Це – залишки житла заглибленого типу. За винятком відрізка, де був споруджений об'єкт № 1г, вдалося відкрити лише південну частину досліджуваної споруди, шириною 1,00–1,12 м. Північна частина споруди знаходилася під залишками оборонних споруд. Вхід в житло (довжиною 0,95 м та шириною 0,8 м) знаходився з південної сторони. Від стін у заглибленій частині котловану споруди добре збереглася трухлявіла дерев'яна обшивка на висоту трьох, а подекуди й чотирьох вінець. Довжина вцілілих плах із південної сторони становить 3,1 м. Навколо дерев'яних стін житла виявлено гідроізоляційний прошарок з перевідкладених спресованих суглинків та лесу

(шириною 0,15–0,20 м). Довжина південної сторони житла по лінії захід–схід складає 3,35–3,40 м. Долівку споруди вдалося простежити з глибини 3,65–3,70 м від рівня сучасної поверхні. Вона представлена ледь спресованим прошарком сірих гумусних суглинків, насичених вугіллям. Заповнення споруди складалося із нашарувань сірих гумусних опідзолених суглинків із вкрапленнями вугілля та горілого прошарку; нижче йшли перевідкладені лесові суглинки, далі – перехідний до лесу горизонт. Ближче до долівки знаходився прошарок перевідкладених темно-сірих опідзолених суглинків із вкрапленнями вугілля.

В заповненні даного об'єкта, на глибині 3,2–3,3 м від рівня сучасної поверхні у кв. 2А віднайдено кості тварин та по одному фрагменту боковин кружальних горщиків останньої чверті IX – початку X ст. Ще один фрагмент ранньокружального горщика кінця IX ст. відшукано в цьому ж квадраті на глибині 3,1 м, поблизу тлілої плахи. На місці входу до житла, на глибині 2,5 м (кв. 3А') також було виявлено фрагменти боковин кружальних горщиків рубежу IX/X ст. В заповненні дослідженої частини об'єкта № 3 віднайдено фрагменти вінець кружального посуду останньої чверті IX – початку X ст., а на долівці – фрагменти вінець кружальних горщиків останньої чверті IX ст. Отже, протягом цього часу (в останній чверті IX ст.), на місці, де згодом постала оборонна лінія, функціонувало житло заглибленого типу.

Після проведення пошукових робіт розкоп I було законсервовано.

Таким чином, відомості, отримані в результаті дослідження західної ділянки лінії захисту № 4 (валу № 5) у 2012 р. дають підстави констатувати наступне:

1. Впродовж слов'янського часу на досліджуваній площі функціонували об'єкти *оборонного* (№ 1д, № 1, № 1а, № 1б, № 1в, № 1г) та *житлового* (№ 3) призначення.

2. *Об'єкти* № 1, № 1а, № 1б, № 1в, № 1г складали синхронний оборонний комплекс, час функціонування якого слід визначити серединою – другою половиною X ст. Серед них об'єкти № 1б та № 1в виконували роль так званих “підпірних стін”, а об'єкт № 1г – своєрідного проходу-прибудови між ними. Це – нижній рівень оборонних споруд лінії захисту вказаного часу. Верхній рівень становили рештки веж – об'єкт № 1а. У давнину по напільній стороні валу, ймовірно до викінчення рову тягнулася суцільна кам'яна вимостка, представлена нині об'єктом № 1.

3. Перед функціонуванням даного комплексу, на місці досліджуваної лінії захисту існували менш потужні оборонні укріплення, представлені *об'єктом* № 1д.

4. Ще ранішим, очевидно, виявилось житло заглибленого типу (*об'єкт* № 3), хронологія існування якого припадає на останню чверть IX ст. Тому, час функціонування об'єкта № 1д слід відраховувати від кінця припинення існування житла до початку, або ж середини X ст. – повної заміни старих укріплень новими.

5. Поруйнований характер об'єкта № 1 слід пов'язувати з діяльністю монахів місцевого монастиря приблизно в XVII ст. Саме тоді був споруджений

об'єкт № 2 – своєрідна “загата” на дні нефункціонуючого слов'янського рову, основна роль якої зводилася до протизсувних заходів.

6. Жодних споруд оборонного, або житлово-господарського призначення давньоруського часу на досліджуваній площі простежено не було.

ЛІТЕРАТУРА

1. Филипчук М. А. Звіт про археологічні розкопки на території літописного Пліснеська у 2007 році // Наук. архів Інституту археології Львівського національного університету ім. Івана Франка.
2. Филипчук М. Звіт про археологічні розкопки Пліснеського городища у 2008 році // Наук. архів Інституту археології Львівського національного університету ім. Івана Франка.
3. Филипчук М. Звіт про дослідження Пліснеського археологічного комплексу у 2009 році // Наук. архів Інституту археології Львівського національного університету ім. Івана Франка.

	<i>болото</i>		<i>вал</i>
	<i>джерело, струмок</i>		<i>рів</i>
	<i>канал</i>		<i>западини</i>
	<i>яр</i>		<i>територія селищ</i>
	<i>очерет</i>		<i>GPS- координати</i>
	<i>пасовище</i>		<i>траншеї</i>
	<i>куці</i>		<i>рівень сучасної поверхні</i>
	<i>широколисті ліси</i>		<i>дерн, лісова підстилка</i>
	<i>хвойні ліси</i>		<i>чорні гумусовані суглинки (орний шар)</i>
	<i>сад</i>		<i>чорні гумусовані суглинки</i>
	<i>польові та лісові дороги</i>		<i>темно-сірі гумусовані суглинки</i>
	<i>шосейні дороги</i>		<i>сірі опідзолені суглинки</i>
	<i>житлові та господарські будівлі</i>		<i>світло-сірі суглинки, опідзоли</i>
	<i>культові споруди</i>		<i>верхня межа лесу «материк»</i>
	<i>кладовище</i>		<i>вугілля, зола</i>
	<i>ліній електропередач</i>		<i>глиняна вимазка, кераміка</i>

Умовні позначення.

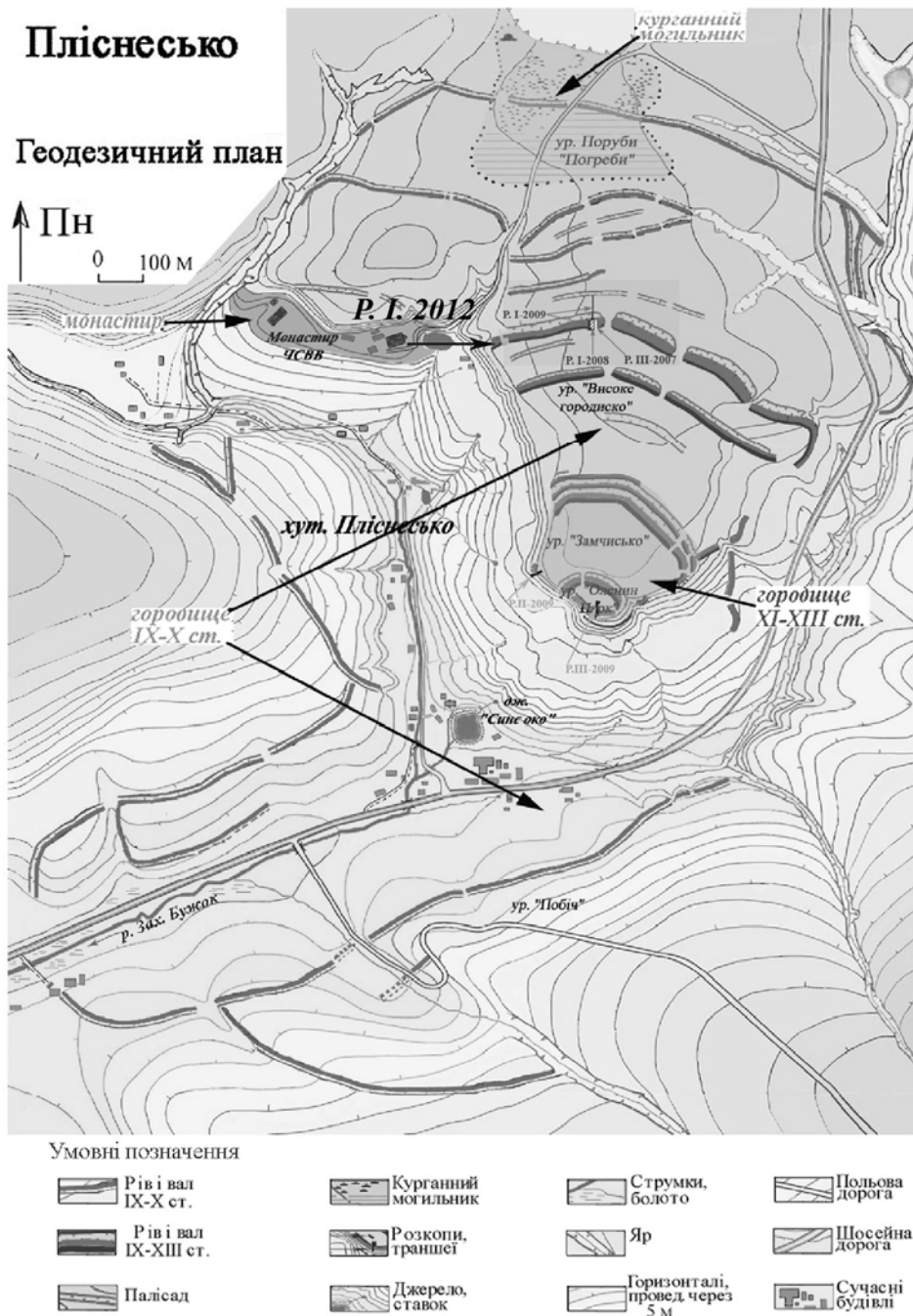

Рис. 1. Топогеодезичний план Пліснеського археологічного комплексу.
Місце закладання розкопу І у 2012 р.

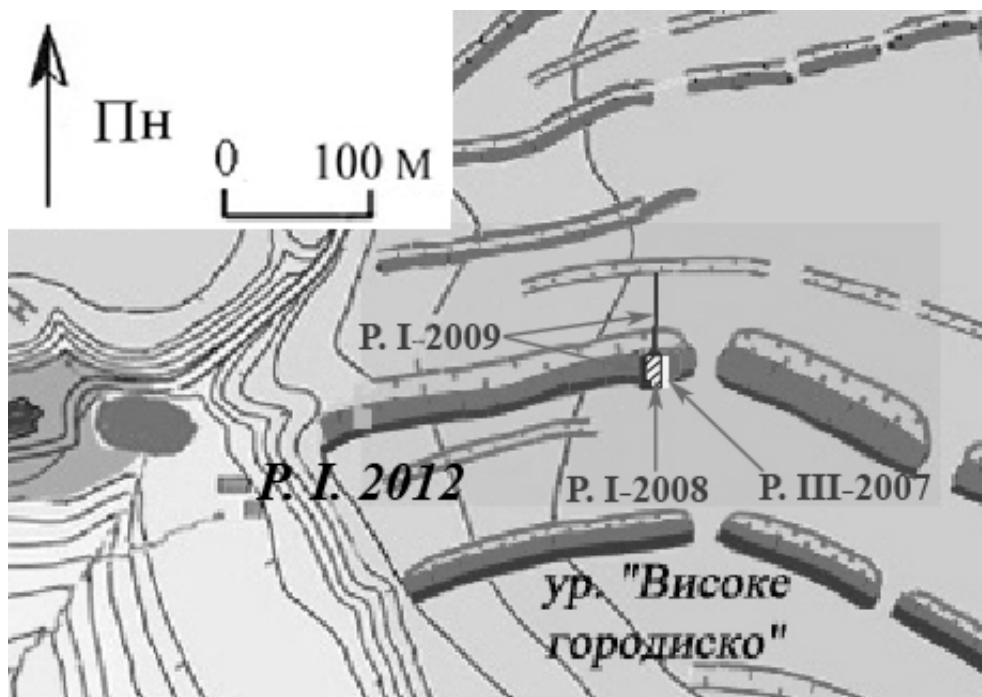

Рис. 2. Північна частина Плісьнеського археологічного комплексу (лінія захисту № 4, вал № 5). Місця розкопів 2007–2009, 2012 рр.

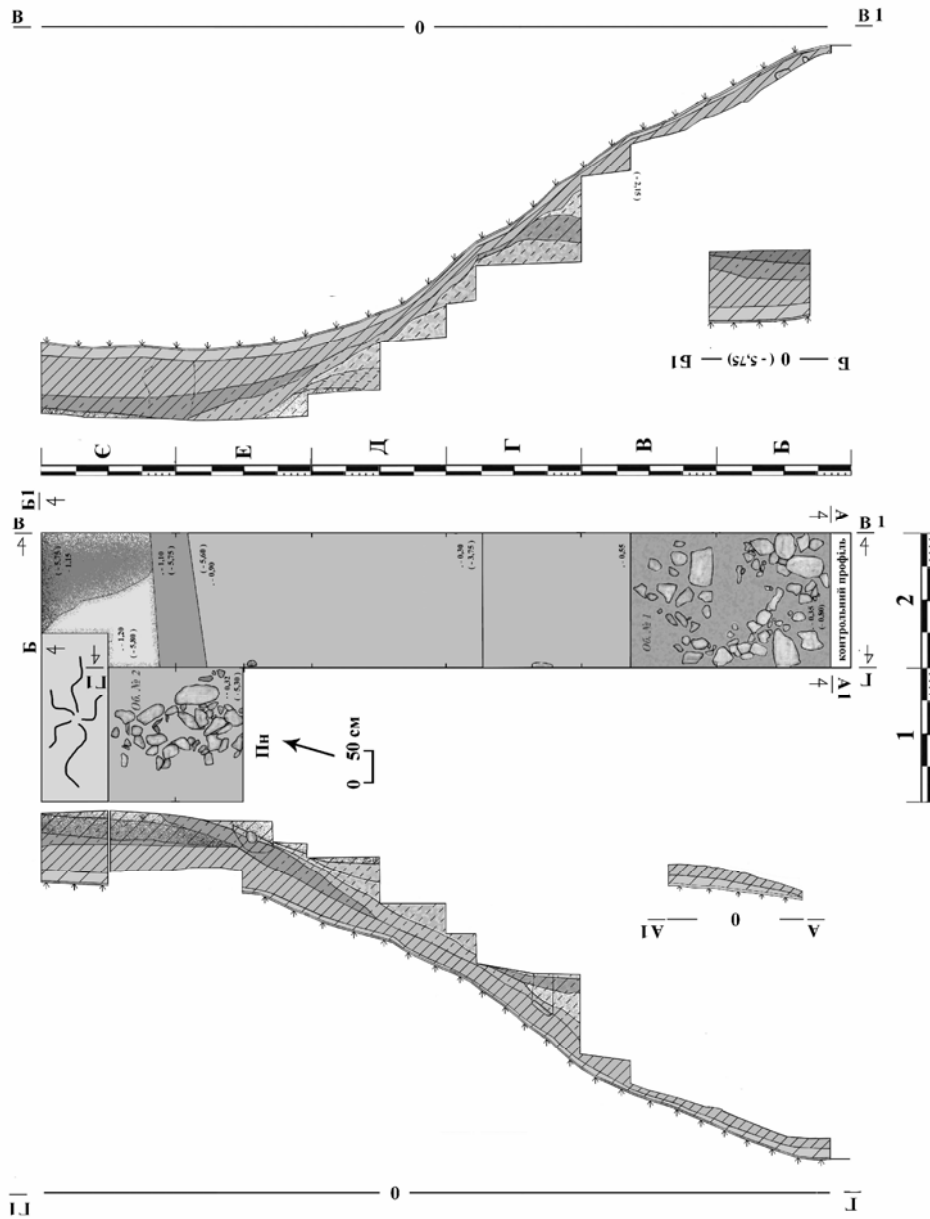

Рис. 3. Північна частина розкопу I.
Планіграфія і стратиграфія залишків об'єктів № 1 і № 2.

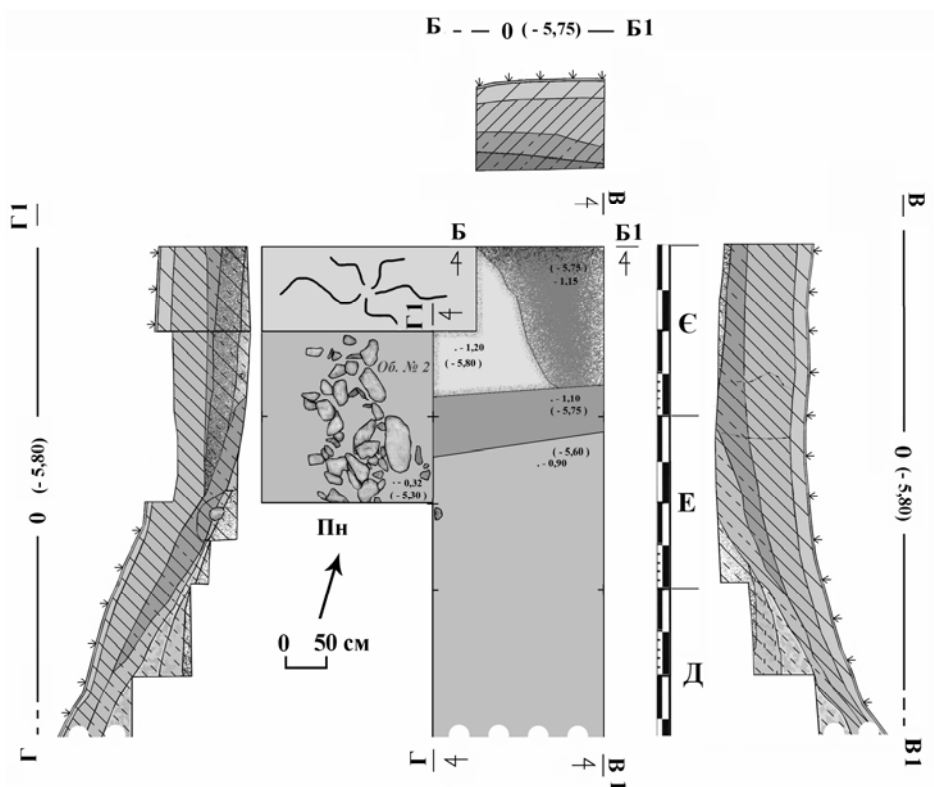

Рис. 4. Північна частина розкопу I.
Планіграфія і стратиграфія решток об'єкта № 2.

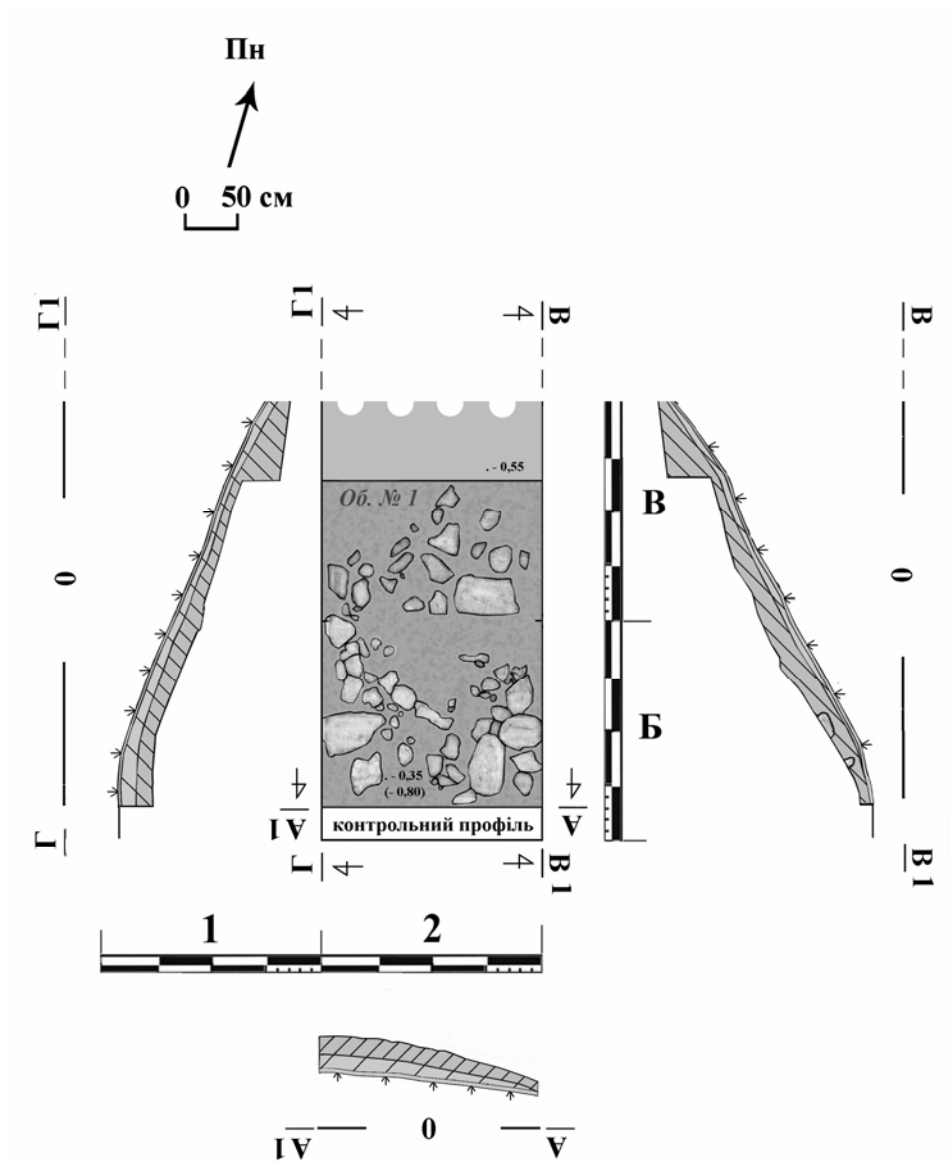

Рис. 5. Розкоп I. Північна частина.
Планіграфія і стратиграфія деструкцій об'єкта № 1
(слов'янський шар: II етап II періоду).

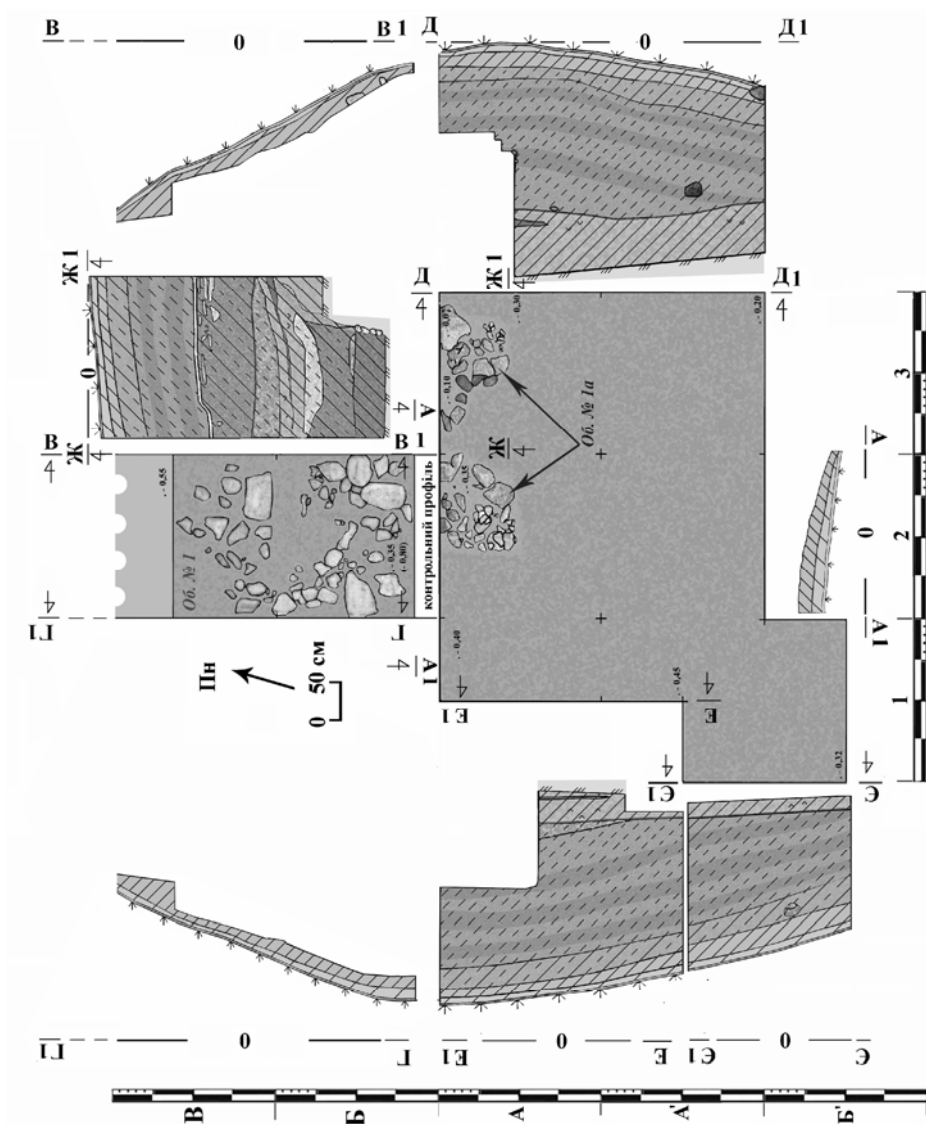

Рис. 6. Південна частина розкопу I. Планіграфія і стратиграфія залишків оборонних споруд № 1 й № 1а (слов'янський шар: II період).

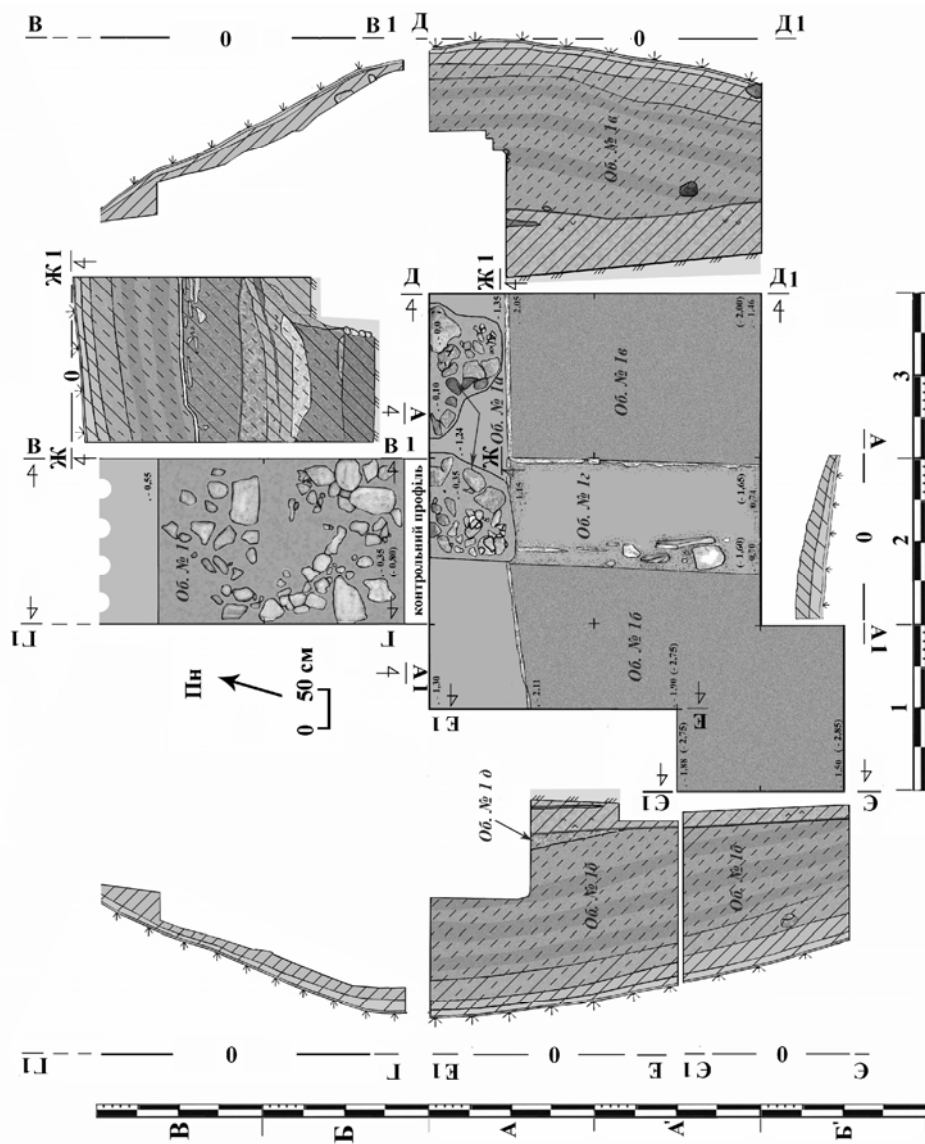

Рис. 7. Південна частина розкопу І.
Планіграфія та стратиграфія залишків оборонних споруд № 1, № 1а, № 1б, № 1в, № 1г, № 1д (слов'янський шар: І, ІІ періоди).

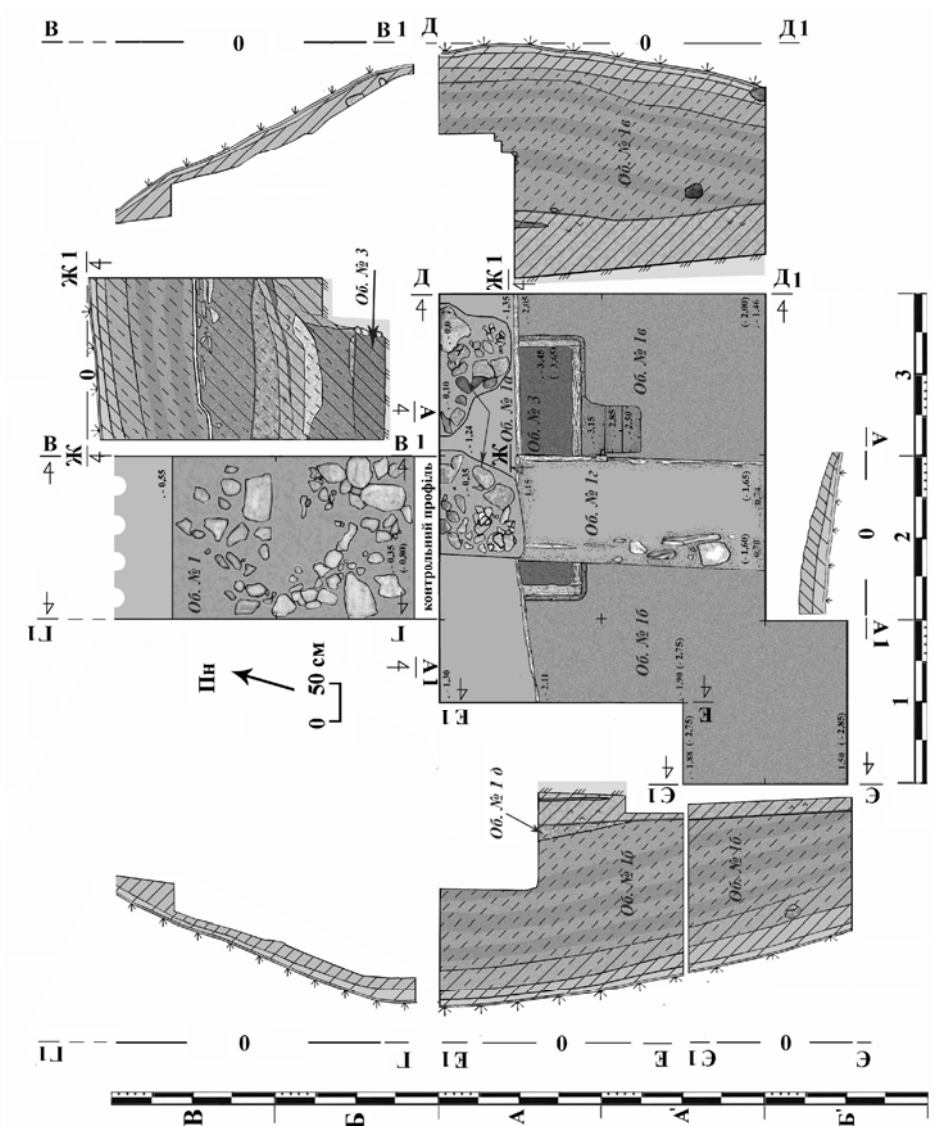

Рис. 8. Південна частина розкопу I.
Планіграфія та стратиграфія деструкцій оборонних (№ 1, № 1а, № 1б, № 1в, № 1г, № 1д)
та житлового (№ 3) об'єктів (слов'янський шар: I, II періоди).

**ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИНИИ
ЗАЩИТЫ № 4 (ВАЛА № 5) ПЛИСНЕСКОГО АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО
КОМПЛЕКСА В 2012 г.**

М. А. Фылыпчук, А. М. Фылыпчук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, e-mail: archeofilip@ukr.net*

Освещены главные результаты исследования линии защиты № 4 (вала № 5) Плеснеского археологического комплекса. Дана характеристика обнаруженных деструкций оборонительных сооружений, определено время их функционирования и показана динамика развития. В частности, высказано утверждение, что этот фортификационный рубеж функционировал исключительно в течении славянского периода развития Плеснеска. Первые примитивные оборонительные конструкции (приблизительно конца IX – первой половины – середины X вв.) были усовершенствованы более внушительными сооружениями середины – второй половины X в. Параметры и хронология исследованных деструкций оказались похожими на те, которые удалось открыть во время изучения защитного рубежа на протяжении 2007–2009 гг. Линия защиты № 4 (вал № 5) не функционировал на протяжении древнерусского периода развития Плеснеска.

Ключевые слова: Плеснеский археологический комплекс, Плеснеск, оборонительные сооружения, линия защиты № 4, вал № 5, славянский период.

**PRELIMINARY RESULTS OF THE INVESTIGATION OF PLISNESKO
ARCHEOLOGICAL COMPLEX DEFENDING LINE № 4 (RAMPART № 5) IN 2012**

M. Fylypchuk, A. Fylypchuk

*Ivan Franko Lviv National University
Universytetska St. 1, Lviv, 79000, archeofilip@ukr.net*

The key results of the investigation of Plisnesko archaeological complex line № 4 (rampart № 5) are highlighted. Discovered remains of defensive constructions, time of their functioning and dynamics of development are described. Besides, the statement has been made that the abovementioned fortification border functioned only in the Slavic period of Plisnesko development: defensive constructions of the late 9th – first half 10th c. were upgraded by new ones, which existed at the middle – second half of the 10th c. The parameters and chronology of those destructions were similar with that, which were excavated during leaning the defensive line in 2007–2009. The defensive line № 4 (rampart № 5) did not functioned during Old Rus period of Plisnesk development.

Key words: Plisnesko archaeological complex, Plisnesk, defensive constructions, defensive line № 4, rampart № 5, the Slavic period.

Стаття надійшла до редколегії 26. 02. 2013

Прийнята до друку 28. 04. 2013